

KATTA FARG'ONA KANALI QURILISHIDA SANITARIYA-TA'MINOT
ISHLARI

<https://doi.org/10.70728/a.series.v08.i03.152>

Tajimirzaev Elyorbek Akramovich

Andijon davlat pedagogika institut
i Tarix kafedrası dotsenti, t.f.b.f.d. (PhD)

elyorbek.adpi@gmail.com;

+99893-446-77-34

Annotatsiya. Maqolada Katta Farg'ona kanali qurilishida amalga oshirilgan sanitariya-ta'minot ishlarini tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqotda kolxozchilarni yotoqxonalar bilan ta'minlash, trassa bo'yicha suv ta'minoti va ichimlik suvi sifatini nazorat qilish, ovqatlanish tashkiloti hamda tibbiy uchastkalar faoliyati arxiv hujjatlari va statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, ishchi kuchini sanitariya talablariga mos joylashtirish va epidemiologik xavflarni kamaytirish bo'yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar ham yoritiladi. Ushbu tadqiqot qurilishdagi sanitariya xizmatlarini tashkil etishning metodologik asoslarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Katta Farg'ona kanali, sanitariya-ta'minot, yotoqxona, trassa, dezinfektsiya, suv ta'minoti, ovqatlanish, tibbiy uchastka.

Аннотация. Статья представляет собой системное исследование санитарного обеспечения при строительстве Большого Ферганского канала. В работе анализируются обеспечение колхозников общежитиями, организация и контроль качества водоснабжения, организация питания, а также функционирование медицинских участков на основе архивных документов и статистических данных. Рассматриваются меры по размещению рабочей силы с соблюдением санитарных требований и снижению эпидемиологических рисков. Исследование демонстрирует методологические основы организации санитарно-эпидемиологических служб на крупных строительных объектах.

Ключевые слова: Большой Ферганский канал, санитарное обеспечение, общежитие, трасса, дезинфекция, водоснабжение, питание, медицинский участок.

Abstract. The article provides a systematic study of sanitation and supply measures implemented during the construction of the Great Fergana Canal. The research analyzes the provision of dormitories for collective farmers, the organization and quality control of water supply, catering arrangements, and the operation of medical stations, based on archival documents and statistical data. Measures to accommodate labor in accordance with sanitary requirements and to mitigate epidemiological risks are also discussed. This study highlights

the methodological principles of organizing sanitation services in large-scale construction projects.

Keywords: Great Fergana Canal, sanitary supply, dormitory, highway, disinfection, water supply, catering, medical station.

KIRISH. Farg‘ona vodiysida 1939-yilda amalga oshirilgan Katta Farg‘ona kanalining qurilishi Sovet Ittifoqidagi eng yirik irrigatsiya loyihalaridan biri hisoblanadi. Kanal qurilishi 1939-yil 1-avgustda boshlangan va 45 kunda 270 km uzunlikda umumxalq hashari yo‘li bilan qurib bitkazilgan. Bu kanal O‘zbekiston, Qirg‘iziston va Tojikiston hududlaridan o‘tgan bo‘lib, O‘zbekistonning 32 ta paxtakor tumanlarini, 5 shahrini, Tojikistonning 4 ta tumanini suv bilan ta‘minlay boshladi. O‘sha davr kommunistik mafkurasi turli millat vakillari qatnashgan bu qurilishni “xalqlar do‘stligining yorqin timsoli” sifatida talqin qildi. Chunki bu qurilishga O‘zbekistondan 160 ming, Tojikistondan 20 ming aholi jalb qilingan edi [1:407].

1939-yilgi Katta Farg‘ona kanali qurilishi doirasida amalga oshirilgan sanitariya-ta‘minot ishlarining muhim yo‘nalishlaridan biri trassada mehnat qiluvchi kolxozchilar uchun yotoqxonalar va yashash binolarini tayyorlash bo‘lgan. Bu vazifa qurilish ishlari bilan bir vaqtda amalga oshirilgan va ishchi kuchini sanitariya talablariga mos ravishda joylashtirishni ta‘minlash maqsadini ko‘zlagan [4:465].

Mavjud ma‘lumotlarga ko‘ra, yashash binolarini tayyorlash ishlari bir nechta yo‘nalishda amalga oshirilgan. Birinchidan, trassa atrofidagi qishloqlarda mavjud binolar – yotoqxonalar, maktablar, klublar va boshqa jamoat inshootlari vaqtinchalik yashash joyi sifatida ajratilgan. Bu jarayon mahalliy hokimiyat organlari, ya‘ni mahalliy kengashlar va ular tayinlagan komendantlar nazorati ostida olib borilgan [3:124]. Ular binolarni taqsimlash, joylashuv tartibini belgilash va sanitariya holatini kuzatish bilan shug‘ullangan.

Shu tariqa, Katta Farg‘ona kanali qurilishida yotoqxonalar va yashash binolarini tayyorlash bo‘yicha amalga oshirilgan ishlar respublikadagi sanitariya tashkilotchilik madaniyatining yuqori darajada shakllanganini ko‘rsatadi. Ushbu tajribalar keyingi yillarda ham yirik gidrotexnika ob‘ektlari qurilishida sanitariya xizmatlarini tashkil etishda namunaviy tarzda qo‘llanilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Katta Farg‘ona kanali qurilishi va u bilan bog‘liq sanitariya-ta‘minot ishlari bo‘yicha mavjud adabiyotlar tahlili ko‘rsatadiki, mavzu tarixiy va ijtimoiy kontekstda nisbatan kang o‘rganilgan. M.Jo‘raev, R.Nurillin va S.Kamolovlar tomonidan tayyorlangan “O‘zbekistonning yangi tarixi. K2” asarida kanal qurilishining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati keng yoritilgan [3]. Ushbu manba Katta Farg‘ona kanali loyihasining Sovet Ittifoqidagi yirik irrigatsiya loyihalaridan biri ekanini va xalqaro miqyosdagi mehnat tashabbuslarini aks ettirishini ko‘rsatadi.

Sanitariya-ta‘minot ishlarining tashkiliy jihatlarini, shu jumladan yotoqxonalar, ovqatlanish va tibbiy uchastkalarni tashkil etish masalalari, O‘zbekiston ilmiy-texnikaviy va tibbiy hujjatlari Milliy arxivida (O‘z ITTH MA) saqlangan birlamchi manbalar orqali o‘rganilgan [2]. Arxiv materiallari trassa bo‘yicha ishchilarni joylashtirish, suv ta‘minoti va

sanitariya nazorati bo‘yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlarni aniq statistik ko‘rsatkichlar bilan ta‘minlaydi.

Mavzuni o‘rganishda tadqiqotchi metodologiyasi tarixiy manbalarni tahlil qilish va statistik ma‘lumotlarni sintez qilishga asoslangan. Ushbu yondashuv Katta Farg‘ona kanali qurilishida sanitariya xizmatlarini tashkil etishning samaradorligi va tizimlilik darajasini aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, tarixiy kontekst va arxiv materiallari yordamida ishchi kuchining joylashtirilishi, epidemiologik xavflarning oldini olish va sanitariya chora-tadbirlari bilan bog‘liq amaliy jarayonlar batafsil o‘rganilgan.

Tahlil qilingan manbalar shuni ko‘rsatadiki, sanitariya-ta‘minot ishlarining samaradorligi nafaqat mavjud yashash binolarini tayyorlash, balki yangi inshootlarni qurish, suv ta‘minoti tizimini tashkil etish va tibbiy xizmatlarni samarali yo‘lga qo‘yish bilan bog‘liq bo‘lgan. Shu tariqa, tadqiqot mavzusi bo‘yicha adabiyotlar tahlili kanal qurilishidagi sanitariya xizmatlarining metodologik asoslarini aniqlashga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada Katta Farg‘ona kanali qurilishida sanitariya-ta‘minot ishlarini o‘rganish uchun asosan arxiv hujjatlari va statistik ma‘lumotlardan foydalanilgan. Tadqiqot materiallari O‘zbekiston ilmiy-texnikaviy va tibbiy hujjatlari Milliy arxividan olingan bo‘lib, ishchi kuchini joylashtirish, yotoqxonalar va yashash binolarini tayyorlash, suv ta‘minoti va tibbiy uchastkalar faoliyati bo‘yicha aniq raqamlar va faktlar asosida tahlil qilindi. Arxiv hujjatlarining xronologik tartibda o‘rganilishi ishlar jarayonini bosqichma-bosqich qayd etish imkonini berdi.

Metodologik jihatdan ish amaliy va hujjatli tarixiy tadqiqot usullariga asoslangan. Ma‘lumotlar sifatida sanitariya-xizmat hisobotlari, dezinfeksiya ishlari bilan bog‘liq yozuvlar, suv manbalari va ovqatlanish punktlarining holatini aks ettiruvchi statistik ko‘rsatkichlar ishlatilgan. Bu usullar ishchi kuchining sanitariya sharoitlarini tashkil etish jarayonini **sistematik tarzda yoritish** va **natijalarni ilmiy asosda tahlil qilishga** imkon berdi.

Shuningdek, maqolada tadqiqot natijalarini umumlashtirish va xulosalar chiqarish uchun **deskriptiv tahlil va taqqoslash metodlari** qo‘llanilgan. Bu metodlar yordamida trassa bo‘ylab yotoqxonalar, suv manbalari va tibbiy uchastkalar faoliyati samaradorligi aniqlangan hamda sanitariya-ta‘minotning hududiy farqlari va tashkilotchilik xususiyatlari ochib berilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Katta Farg‘ona kanali qurilishi Sovet Ittifoqi davridagi yirik gidrotexnika loyihalaridan biri bo‘lib, bu jarayon nafaqat infratuzilma, balki sanitariya-ta‘minot va ishchi kuchini samarali joylashtirish masalalarini ham o‘z ichiga olgan. Qurilish jarayonida yotoqxonalar, yashash binolari, suv ta‘minoti, ovqatlanish tizimi va tibbiy uchastkalar faoliyati bir butun tizim sifatida tashkil etilgan. Ushbu bo‘limda qurilishda amalga oshirilgan sanitariya-ta‘minot ishlari va ishchi kuchining turar joy, suv va tibbiy xizmat bilan ta‘minlanishi bo‘yicha natijalar tahlil qilinadi. Shuningdek, trassa bo‘ylab sanitariya, gigiena va ovqatlanish tizimi orqali ishchilar salomatligini saqlash va epidemiyalarning oldini olish borasidagi chora-tadbirlar ko‘rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyot va arxiv manbalarining tahlili o‘laroq quyidagilarni ilmiy tadqiqotimizning asosiy ilmiy natijalari sifatida belgilashimiz mumkin:

- Farg‘ona vodiysida 1939-yilda amalga oshirilgan Katta Farg‘ona kanalining qurilishi Sovet Ittifoqidagi eng yirik irrigatsiya loyihalaridan biri hisoblanadi. Kanal qurilishi 1939-yil 1-avgustda boshlangan va 45 kunda 270 km uzunlikda umumxalq hashari yo‘li bilan qurib bitkazilgan. Bu kanal O‘zbekiston, Qirg‘iziston va Tojikiston hududlaridan o‘tgan bo‘lib, O‘zbekistonning 32 ta paxtakor tumanlarini, 5 shahrini, Tojikistonning 4 ta tumanini suv bilan ta‘minlay boshladi;

- 1939-yilgi Katta Farg‘ona kanali qurilishi doirasida amalga oshirilgan sanitariya-ta‘minot ishlarining muhim yo‘nalishlaridan biri trassada mehnat qiluvchi kolxozchilar uchun yotoqxonalar va yashash binolarini tayyorlash bo‘lgan. Bu vazifa qurilish ishlari bilan bir vaqtda amalga oshirilgan va ishchi kuchini sanitariya talablariga mos ravishda joylashtirishni ta‘minlash maqsadini ko‘zlagan;

- Tayyorgarlik ishlarining asosiy yo‘nalishini binolarni ta‘mirlash, tozalash va dezinfeksiya qilish tashkil etgan. Dezinfeksiya ishlari ikki bosqichda amalga oshirilgan: birinchisi kolxozchilar trassaga chiqishidan oldin, ikkinchisi ishchilar trassaga jo‘nab ketishidan oldin. Mazkur chora-tadbirlar sanitariya amaliyotining mukammal tizimini namoyon etadi;

- Suv ta‘minoti masalasi sanitariya xizmati uchun eng muhim va dolzarb vazifalardan biri bo‘lgan. Bu masalaga mavjud suv manbalaridan foydalanishni tashkil etish hamda yangi suv chiqarish inshootlarini qurish va ularni sanitariya talablariga mos holga keltirish yo‘li bilan yechim topilgan. 1939-yilgi arxiv ma‘lumotlariga ko‘ra, trassaga chiqish vaqtiga qadar 98 ta quduq qazilgan, shundan 29 tasi tozalangan yoki tozalash ishlari boshlangan, 56 ta buloq tekshirilgan, 27 tasi tozalangan va 237 ta havza qazilgan, shundan 97 tasi sanitariya talablariga muvofiq holda tekshirilgan;

- Ovqatlanish va sanitariya nazorati: kolxozchilarning ovqatlanishi asosan ularning o‘zlari tomonidan tashkil etilgan bo‘lib, tibbiyot xodimlarining vazifasi mahsulotlarni saqlash joylari va ovqat tayyorlash jarayonlari ustidan sanitariya nazoratini ta‘minlashdan iborat bo‘lgan. Shu bilan birga, xizmat ko‘rsatuvchi xodimlar (injener-texnik xodimlar, tibbiyot xodimlari, artistlar va boshqalar)ning ovqatlanishi maxsus tashkil etilgan oshxonalar orqali ta‘minlangan;

- Tibbiy uchastkalar faoliyati: har bir qurilish uchastkasi miqyosida maxsus tibbiy uchastkalar tashkil etilgan. Har bir uchastkada bosh shifokor rahbarligida mustaqil tibbiy punkt faoliyat yuritgan. 1939-yil 1-iyul holatiga ko‘ra, trassa bo‘ylab jami 42 ta tibbiy uchastka tashkil etilgan bo‘lib, jami 704 nafar tibbiy xodim faoliyat yuritgan.

MUHOKAMA

Kanal qurilishi. Katta Farg‘ona kanali qurilishi boshlanishidan avval trassa bo‘yicha ishchilarni joylashtirish maqsadida amalga oshirilgan sanitar-gigienik tayyorgarlik ishlari hajmi va samaradorligiga oid ma‘lumotlarda keltirilishicha, ajratilgan yashash maydoni 137 417 kvadrat metrni tashkil etgan bo‘lib, shundan 97 501 kvadrat metrda dezinfeksiya ishlari to‘liq amalga oshirilgan. Bu ko‘rsatkich ijro darajasi bo‘yicha 73 foizga teng bo‘lgan [2:8].

Ushbu ma'lumotlar qurilish boshlanishidan avval amalga oshirilgan sanitar-gigienik chora-tadbirlarining keng qamrovli va tizimli bo'lganini ko'rsatadi. Aniq raqamlar sanitariya xizmati tomonidan faqat qisman emas, balki markazlashtirilgan holda yo'lga qo'yilgan dezinfeksiya ishlarining miqyosi katta bo'lganini isbotlaydi. Shuningdek, ishlarning 73 foiz darajada bajarilgani, bir tomondan, qisqa vaqtda katta hajmdagi binolarni sanitariya talablariga mos holatga keltirishda sezilarli natija ekanini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, hali ham ayrim hududlarda ishlarning to'liq yakunlanmaganini anglatadi.

Bu holat, qurilish ishlarining tez sur'atda boshlanishi, ishchi kuchining ko'pligi va trassa bo'ylab binolarning joylashuvi bilan bog'liq tashkiliy qiyinchiliklar sababli yuzaga kelgan. Biroq umumiy ko'rsatkichlar shundan dalolat beradiki, trassadagi ishchilarni sanitariya talablariga javob beradigan sharoitda joylashtirish bo'yicha tizim shakllantirilgan.

Sanitariya talablari. Yotoqxonalar va yashash binolarini tayyorlash bo'yicha ishlar, aslida, ancha samarasiz bo'lib chiqqan. Sababi, ko'plab kolxozchilar trassaga chiqqanlaridan keyin ajratilgan binolardan foydalanmagan. Buning sababi shundaki, ajratilgan binolar ko'pincha ish joyidan ancha uzoqda joylashgan bo'lgan. Shuning uchun kolxozchilarning asosiy qismi trassadan biroz uzoqdagi qishloqlarda, yirik punktlarda va aholi yashaydigan joylarda yashagan.

I-sonli sanitariya birlashmasi (Golovnoydan 10-uchastkacha bo'lgan hudud) misolida, trassa bo'ylab aholi soni kam bo'lgani sababli kolxozchilarni qishloqlar ichida joylashtirish usuli asosiy shaklga aylangan [2:8]. Lekin bu sanitariya va epidemiologiya nuqtai nazaridan maqbul usul bo'lmagan. Birinchidan, bu aholi bilan, ayniqsa bolalar bilan yaqin aloqa xavfini keltirib chiqargan; ikkinchidan, sanitariya nazorati va yashash joylarini muntazam tozalash ishlarini olib borishni qiyinlashtirgan.

Shu bois, kolxozchilarni trassa bo'yicha turli punktlarga tarqatib joylashtirish sanitariya nazoratini osonlashtirgan va yashash hamda dam olish joylarining holatini yaxshilashga xizmat qilgan. Bu, o'z navbatida, trassa bo'yicha umumiy epidemiologik ahvolning barqaror bo'lishiga yordam bergan.

Sanitariya va gigienaga oid tadbirlar doirasida palatkalar, lagerlar va kolxozchilar dam oladigan punktlarda ibtidoiy xo'jalik inshootlari qurilgan, chiqindilarni yig'ish va chiqarib tashlash ishlari tashkil etilgan. Bu ishlar tibbiyot xodimlari tavsiyalari asosida va sanitariya nazorati ostida amalga oshirilgan.

Shuningdek, trassadagi va uning atrofidagi joylar kolxozchilarning o'zi hamda maxsus tibbiy xodimlar (dezinfektorlar) tomonidan muntazam tozalangan va dezinfeksiya qilingan. Bu tadbirlar natijasida trassa bo'yicha sanitariya holati umumiy qoniqarli darajada bo'lgan. Dam olish joylari atrofida chirkin hid, axlat va kasalliklar tarqatuvchi omillar deyarli yo'q edi. Bu holat yuqumli va yuqumsiz ichak-oshqozon kasalliklarining juda kam qayd etilishiga olib kelgan.

Suv ta'minoti. Trassada suv ta'minoti masalasi sanitariya xizmati uchun eng muhim va dolzarb vazifalardan biri bo'lgan. Bu masalaga juda katta kuch va mehnat sarflangan, chunki suv ta'minoti masalasi hal qilinmasa, qurilishdagi mehnat sharoiti va kolxozchilarning sog'lig'i uchun katta xavf tug'ilar edi.

Bu muammo sanitariya xizmati va qurilish boshqarmasi rahbariyati tomonidan ikki asosiy yo‘nalish bo‘yicha hal qilingan, ya‘ni mavjud suv manbalaridan foydalanishni tashkil etish hamda yangi suv chiqarish inshootlarini qurish va ularni sanitariya talablariga mos holga keltirish vazifa qilib belgilangan. Qurilish davrida kolxozchilarni yetarli miqdorda ichimlik suvi bilan ta‘minlash hamda ichimlik uchun mo‘ljallangan suv sanitariya jihatidan toza va zararsiz bo‘lishi lozimligi belgilangan.

Katta Farg‘ona kanali qurilishi bo‘yicha tashkiliy komissiya bu vazifalarni to‘liq holda “Katta Farg‘ona kanali sanitariya qismi” ixtiyoriga topshirgan. Bu bilan birga gidrotexnik muhandislar va mahalliy tibbiyot xodimlari quduqlar, havzalar va boshqa suv inshootlarini qurish, ta‘mirlash hamda sanitariya nazoratidan o‘tkazish ishlariga mas‘ul etib belgilangan.

Birinchidan, iyun oyida butun trassa bo‘ylab suv ta‘minoti manbalari holatini o‘rganish bo‘yicha katta hajmdagi ish olib borilgan. Bu jarayonda mavjud suv manbalari aniqlangan, yangi suv chiqarish joylari tanlangan, eski quduqlar tozalangan va obodonlashtirilgan, suv olish uchun qulay bo‘lgan yerlar belgilab olingan. Shuningdek, kerakli joylarda yer osti suv ta‘minotini tashkil etish bo‘yicha ishlar amalga oshirilgan.

Bu ishlar iyul oyi davomida tibbiyot xodimlari va texnik xizmatchilar tomonidan bajarilgan. Yangi quduqlar qazilgan, eskilari va buloqlar tozalangan, havzalar chuqur kovlanib, iflos manbalar bartaraf etilgan. Suv havzalarini ifloslanishdan himoya qilish bo‘yicha maxsus chora-tadbirlar amalga oshirilgan.

Suv ta‘minotini nazorat qilish ishlari laboratoriya tahlillari bilan birga olib borilgan. Bu maqsadda trassa bo‘ylab Sanitariya va gigiena institutining avtolaboratoriyasi yuborilgan. Shuningdek, mahalliy doimiy laboratoriyalardan ham foydalanilgan. Iyul oyining oxirida epidemiologiya va mikrobiologiya instituti tomonidan jihozlangan maxsus avtolaboratoriya ham kelib, suv ta‘minoti manbalarini tekshirish ishlariga qo‘shilgan.

1939 yilda Katta Farg‘ona kanali qurilishi arafasida amalga oshirilgan sanitariya va texnik tayyorgarlik ishlarining muhim yo‘nalishlaridan biri trassa bo‘ylab aholini xavfsiz ichimlik suvi bilan ta‘minlash edi. Arxiv ma‘lumotlariga ko‘ra, kolxozchilar trassaga chiqish vaqtiga qadar quduqlar, buloqlar va suv havzalarini tayyorlash bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilgan. Jumladan, 98 ta quduq qazilgan, shundan 29 tasi tozalangan yoki tozalash ishlari boshlangan. Shuningdek, 56 ta buloq tekshirilgan, shulardan 27 tasi tozalangan va 237 ta havza qazilgan, shundan 97 tasi sanitariya talablariga muvofiq holda tekshirilgan [2:9].

Bu raqamlardan ko‘rinib turibdiki, suv ta‘minoti tizimi qurilish ishlari boshlanishidan avval aholi sog‘lig‘ini muhofaza qilish nuqtai nazaridan strategik ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Mazkur chora-tadbirlar nafaqat mavjud suv manbalarini sanitariya jihatidan tozalash, balki yangi quduq va havzalar qazish orqali suv ta‘minotini kengaytirishga ham qaratilgan. Bu ishlar, o‘z navbatida, ishchilarning ichimlik suviga bo‘lgan ehtiyojini qondirish bilan birga, dizenteriya, tif va boshqa ichak infeksiyalarining tarqalish xavfini keskin kamaytirish imkonini bergan.

Ushbu tadbirlar sanitar-gigienik madaniyatning yuqori darajada yo‘lga qo‘yilganini ko‘rsatadi. Quduqlar va buloqlarni tozalash ishlari sanitariya bo‘limlari rahbarligida va mahalliy aholi ishtirokida tashkil etilgan. Shu bilan birga, dezinfeksiya ishlarining bosqichma-

bosqich amalga oshirilishi, avvalo tozalash, keyin tekshirish va faqat sanitariya talablariga javob berganidan so‘ng foydalanishga ruxsat berish tizimli yondashuvning namoyonasidir.

Shunday qilib, trassa bo‘ylab suv ta‘minoti manbalarini tayyorlash va dezinfeksiya qilish ishlari Katta Farg‘ona kanali qurilishida sanitariya-epidemiologik xavfsizlikni ta‘minlashning asosiy elementi bo‘lgan. Bu ishlar mehnat muhitini sog‘lomlashtirish, ishchilarning mehnat qobiliyatini saqlash va qurilish jarayonidagi umumiy epidemiologik barqarorlikni ta‘minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan.

Agar trassa bo‘yicha ilgari mavjud bo‘lgan suv manbalari ham qo‘shib hisoblansa, ishchilar ehtiyoji uchun suv ta‘minoti miqdori yetarli darajada ta‘minlangan, ya‘ni ehtiyojni to‘liq qoplagan. Qaysi joylarda suv yetkazib berish tizimi bo‘lgan bo‘lsa, u yerlarda mahalliy aholi quduqlari va hovuzlar orqali yaxshi sifatli ichimlik suvi yetkazib berilgan. Masalan, Vannovskaya stansiyasi atrofidan bochkada va Konibodom hududidan avtotransport vositalari yordamida suv tashish tashkil etilgan [2:9].

Kolxozchilar trassaga chiqqandan keyin ayrim hududlarda qo‘shimcha quduqlar yoki havzalar qazish talab qilingan, ayniqsa, suv ta‘minoti kam yoki suvning ta‘mi, tarkibi jihatidan (qattiq yoki sho‘r) sifatli bo‘lgan joylarda bunga ehtiyoj mavjud edi.

Sanitariya xizmati asosiy vazifa, ya‘ni suvni yetarli miqdorda va sanitariya talablariga to‘liq javob beradigan holda yetkazib berish masalasini asosan hal qilgan. Shu bilan birga, suvning ichishga yaroqliligi ham tekshirilgan. Quduqlar va buloqlardan olingan suvlar sanitariya-gigiena talablariga mos kelgan hollarda xom holda (qaynatmasdan) ichishga ruxsat berilgan. Ammo havzalar va ariqlardan olingan suvlar ifloslanish xavfi tufayli xlor bilan tozalanganidan keyingina ichishga yaroqli deb topilgan.

Xlorlash usuli yetarlicha samarali bo‘lgan va amalda o‘zini oqlagan. Bu usul markazlashtirilmagan, mahalliy sharoitdagi suv manbalarini tozalashda juda qulay bo‘lgan. O‘zbekiston Gigiena va Sanitariya instituti mutaxassislari tomonidan maxsus xlorlash qurilmalari loyihasi ishlab chiqilgan va Sanitariya bo‘limi huzuridagi komissiya tomonidan ma‘qullangan.

Xlorlovchi qurilmalarning o‘rnatilishi ayrim hududlarda katta miqyosda amalga oshirilgan bo‘lsa-da, barcha joylarda loyihada ko‘rsatilgan talablarga to‘liq mos bo‘lmagan. Shu sababli ba‘zi qurilmalar amalda to‘liq foydalanilmagan, chunki trassaga kolxozchilar chiqqan vaqtda xlorlash samaradorligi bo‘yicha tekshiruvlar hali o‘tkazilmagan edi.

Shuning uchun suv ta‘minoti masalasida bir qator tuzatishlar kiritishga to‘g‘ri kelgan. Kolxozchilarning asosiy qismi trassada ish boshlaganidan keyin qishloq quduqlari yoki ariq suvini qaynatib ichishgan. Ba‘zi hududlarda xlorlangan suvni ichishdan bosh tortishgan. Bunday holatdagi suvning foydali ekanligini hisobga olgan tibbiyot xodimlari tomonidan qaynatilgan suvdan foydalanish bo‘yicha keng targ‘ibot ishlari olib borilgan. Shuningdek, yetarli miqdorda qaynatilgan suv bilan ta‘minlash uchun zarur choralar ko‘rilgan, suv mahalliy hududlardan tashib kelingan, maxsus idishlarda saqlangan va ish joylariga yetkazilgan [2:9]. Shu tariqa, trassa bo‘ylab suv ta‘minotining asosiy ko‘rinishi sifatida qaynatilgan suv joriy etilgan. Bu usul ichak-oshqozon kasalliklarining oldini olish nuqtai nazaridan ijobiy omil bo‘lib xizmat qilgan.

Ovqatlanish va sanitariya nazorati. Qurilishda sanitariya ta‘minoti masalasida ikki asosiy yo‘nalish mavjud bo‘lgan: a) kolxozchilarning ovqatlanishi; b) xizmat ko‘rsatuvchi va muhandis-texnika xodimlari (shu jumladan tibbiyot xodimlari, artistlar va boshqalar)ning ovqatlanishi.

Kolxozchilarning ovqatlanishi asosan ularning o‘zlari tomonidan tashkil etilgan bo‘lib, tibbiyot xodimlarining vazifasi mahsulotlarni saqlash joylari va ovqat tayyorlash jarayonlari ustidan sanitariya nazoratini ta‘minlashdan iborat bo‘lgan. Tibbiyot xodimlari har kuni trassadagi ovqatlanish shoxobchalari va kolxozchilar turgan punktlarda tekshiruvlar o‘tkazib turgan.

Kolxozchilarning ko‘pchiligi o‘z mehnat guruhlari bilan trassaga chiqib, umumiy oshxonalar tashkil etgan va bu sanitariya nuqtai nazaridan ijobiy natija bergan. Bu holat ovqat tayyorlash va iste‘mol qilish sharoitlarini yaxshilagan hamda sanitariya-oziq-ovqat nazoratini yengillashtirgan.

Xizmat ko‘rsatuvchi xodimlar (injener-texnik xodimlar, tibbiyot xodimlari, artistlar va boshqalar)ning ovqatlanishi maxsus tashkil etilgan oshxonalar orqali ta‘minlangan. Tibbiyot xodimlari bu yerdagi sanitariya holatini ham qat‘iy nazorat qilgan. Bu borada bir qator jiddiy talablar qo‘yilgan, jumladan: ovqat tayyorlashda sanitariya me‘yorlariga qat‘iy rioya qilish, tez buziladigan mahsulotlarni (go‘sht, sut va boshqalarni) maxsus sharoitda saqlash va sifatsiz oziq-ovqat mahsulotlarini o‘z vaqtida yo‘qotish [2:11].

Bu talablar qisqa fursatda xo‘jalik rahbarlari va tibbiyot xodimlari tomonidan amalga oshirilgan va muntazam sanitariya nazorati yo‘lga qo‘yilgan. Natijada ovqatlanish joylarida holat qoniqarli darajada bo‘lgan. Umuman olganda, trassada sanitariya holati va ovqat sifati bo‘yicha ishlar qoniqarli darajada hal etilgan, bu esa ishchilar orasida kasallanish holatlarini kamaytirishga hissa qo‘shgan.

Tibbiy uchastkalar. Tayyorgarlik davridan boshlaboq, trassada ishlarni boshlashdan oldin, “Katta Farg‘ona kanali Sanitariya bo‘limi” oldida kolxozchilarga tibbiy xizmat ko‘rsatishni tashkil etish masalasi kun tartibiga qo‘yilgan edi. Bu masala har bir qurilish uchastkasi miqyosida maxsus tibbiy uchastkalar tashkil etish orqali hal qilindi. Har bir bunday uchastkada bosh shifokor rahbarligida mustaqil tibbiy punkt faoliyat yuritgan.

Tibbiy uchastkalarining tuzilishi, ishchi shtati, faoliyat yo‘nalishlari va vazifalari tayyorgarlik davridayoq belgilab chiqilgan va ishlarning trassada boshlanishigacha joriy etilgan.

Tibbiy uchastkalar faoliyatining asosiy tamoyili bu barcha sanitariya va profilaktika tadbirlarini bir butun tizimda tashkil etishdan iborat bo‘lgan. Bu ishlar tayyorgarlik davrida boshlangan va keyin trassada ham izchil davom ettirilgan.

1939 yil 1 iyul holatiga ko‘ra, Katta Farg‘ona kanali qurilishida tibbiy xizmat tizimi to‘liq shakllangan bo‘lib, u masshtab va tashkilotchilik jihatidan respublikadagi yirik sog‘liqni saqlash loyihalaridan biri sifatida namoyon bo‘ldi. Arxiv ma‘lumotlariga ko‘ra, trassa bo‘ylab jami **42 ta tibbiy uchastka** tashkil etilgan bo‘lib, bu ko‘rsatkich rejada belgilangan **39 ta uchastkaga nisbatan 3 taga ko‘p** bo‘lgan [2:12]. Bunday ortiqcha tashkil etilgan tibbiy punktlar qurilish maydonlaridagi aholi va ishchi kuchining ko‘payganini hisobga olgan holda,

tibbiy yordamni joylarda tezkor va qamrovli ta‘minlash maqsadida amalga oshirilganini ko‘rsatadi.

Ushbu tibbiy uchastkalarda jami **704 nafar tibbiy xodim** faoliyat yuritgan bo‘lib, ularning tarkibiy taqsimoti quyidagicha bo‘lgan: **shifokorlar – 118 nafar, feldsherlar – 54 nafar, hamshiralar – 154 nafar, laborantlar – 9 nafar, axrixinizatorlar – 110 nafar, vaksinatorlar – 75 nafar, dezinfektorlar – 47 nafar, gidrotexniklar – 4 nafar, haydovchilar – 27 nafar, sanitarkalar – 52 nafar**, Gigiyenik sanitariya inspeksiyasi xodimi yordamchisi – 49, shuningdek, **boshqa yordamchi xodimlar – 5 nafarni** tashkil etgan.

Bu raqamlardan kelib chiqib, shunday xulosa qilish mumkinki, Katta Farg‘ona kanalida tibbiy-sanitariya xizmati tizimining kadrlar bilan ta‘minlanish darajasi ancha yaxshi bo‘lgan. Shifokorlar va hamshiralar sonining ko‘pligi profilaktika va birinchi tibbiy yordamni ta‘minlashga qaratilgan tizimning keng qamrovliligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, axrixinizatorlar va dezinfektorlar sonining kattaligi (jami 157 kishi) sanitariya va epidemiologiya ishlariga jiddiy e‘tibor qaratilganidan dalolat beradi. Bu holat qurilishning o‘ziga xos sharoiti - suv muhiti, issiq iqlim, va aholining jadal ko‘chishi bilan bog‘liq xavflarni bartaraf etishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan.

Gidrotexniklar va haydovchilar ishtirokining qayd etilgani ham tibbiy xizmatning faqat tibbiy emas, balki logistik va muhandislik jihatdan ham kompleks tizim sifatida tashkil etilganini ko‘rsatadi. Bunday ko‘lamli kadrlar tarkibi nafaqat tibbiy xizmat ko‘rsatish, balki sanitar-gigiyenik nazorat, emlash, bezgakka qarshi akrixinizatsiya, suv manbalarini tekshirish va epidemiyalarning oldini olish ishlarini qamrab olgan.

XULOSA

Xulosa qilib ta‘kidlash joizki, Katta Farg‘ona kanali qurilishidagi tibbiy-sanitariya xizmati, qisqa tayyorgarlik muddatiga qaramay, yuqori xavfli mavsum va og‘ir mehnat-maishiy sharoitda epidemiologik barqarorlikni saqlashga erishdi. Katta Farg‘ona kanali qurilishi doirasida amalga oshirilgan sanitariya-ta‘minot ishlarining muhim yo‘nalishlaridan biri trassada mehnat qiluvchi kolxozchilar uchun yotoqxonalar va yashash binolarini tayyorlash bo‘lgan. Bu vazifa qurilish ishlari bilan bir vaqtda amalga oshirilgan va ishchi kuchini sanitariya talablariga mos ravishda joylashtirishni ta‘minlash maqsadini ko‘zlagan. Shuningdek, kanal qurilishida kolxozchilarga suv ta‘minoti va tibbiy uchastkalarga e‘tibor qaratilishi, sanitariya va gigiena talablariga rioya qilinishi ishchi kuchining salomatligini saqlash va kasalliklarning oldini olishda muhim rol o‘ynadi.

Bundan tashqari, trassa bo‘ylab ovqatlanish tizimi, tibbiy punktlar va dezinfeksiya ishlari kompleks tarzda tashkil etilishi orqali ishchi muhitini sog‘lomlashtirish va epidemiyalarning tarqalish xavfini kamaytirishga erishildi. Ushbu tajriba nafaqat Katta Farg‘ona kanali qurilishi, balki kelgusidagi yirik gidrotexnika loyihalarida sanitariya-ta‘minot va ishchi salomatligini ta‘minlash bo‘yicha standart sifatida namuna bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, bu ishlar Sovet davrida sanitariya-gigiyenik madaniyatning yuqori darajada yo‘lga qo‘yilganligini ham ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. O‘zbekistoning yangi tarixi. K2. O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida // Tuzuvchilar: M.Jo‘raev, R.Nurillin, S.Kamolov va boshq.; Tahrir hay‘ati: A.Azizxo‘jaev (rais) va boshq– T.: “Sharq”, 2000, - 688 b.
2. O‘zbekiston ilmiy-texnikaviy va tibbiy hujjatlari Milliy arxivi (O‘z ITTH MA), R.1-fond, 1-ro‘yxat, 409-ish.
3. Pavlenko, P., & Eisenstein, S. (2011). The Great Fergana Canal. *Studies in Russian and Soviet Cinema*, 5(1), 123-155.
4. Komilov, O. K. (2019). The history of the development irrigation and land-reclamation in Uzbekistan and its effects (1950-1990). *Theoretical & Applied Science*, (7), 265-269.